

L'escàs reconeixement patrimonial dels municipis rurals

Ignasi Aldomà
Universitat de Lleida
aldoma@geosoc.udl.cat

Resum

Des dels inventaris fins a la difusió i publicitat, passant per la seva conservació i restauració, els patrimonis rurals pateixen d'una manca de visibilitat i minusvaloració, particularment d'aquells patrimonis que responen al perfil agrari històric de la ruralitat. S'explica en bona part per la menor densitat demogràfica i la dispersió consubstancial a les àrees rurals; però això no ho és tot. Les àrees rurals no deixen de disposar d'un ric patrimoni, que mereix ser conegut i reconegut. I això passa per la suma dels esforços d'inventari, estudi i divulgació, i per una selecció de les iniciatives de creació de nous continents i continguts, així com de recuperació i promoció patrimonial.

Paraules clau: patrimoni, desenvolupament rural, geografia de Catalunya.

Resumen: *El escaso reconocimiento patrimonial de los municipios rurales*

Desde los inventarios hasta la difusión y publicidad, pasando por su conservación y restauración, los patrimonios rurales sufren de una falta de visibilidad y minusvaloración, particularmente de aquellos patrimonios que responden al perfil agrario histórico de la ruralidad. Se explica en buena parte por la menor densidad demográfica y la dispersión consubstancial a las áreas rurales; pero esto no lo es todo. Las áreas rurales no dejan de disponer de un rico patrimonio, que merece ser conocido y reconocido. Y eso pasa por la suma de los esfuerzos de inventario, estudio y divulgación, y por una selección de las iniciativas de creación de nuevos continentes y contenidos, así como de recuperación y promoción patrimonial.

Palabras clave: patrimonio, desarrollo rural, geografía de Cataluña.

Abstract: *The scarce recognition of the heritage of rural municipalities*

Rural heritage suffer from a lack of visibility and undervaluation, in inventories dissemination and publicity, and also in their conservation and restoration particularly in those examples that better respond to the historical profile of agrarian rurality. Lower demographic density and the consubstantial dispersion to the rural areas explains this

lack of interest. Despite all these rural areas do have a rich heritage, which deserves to be known and recognized. And that goes through the sum of the efforts of inventory, study and dissemination, and a selection of initiatives to create new contents, as well as heritage recovery and patrimonial promotion.

Keywords: heritage, rural development, geography of Catalonia.

* * *

La impressió flotava en l'aire i s'havia de concretar i contrastar: el patrimoni natural i cultural de la Catalunya rural manca de reconeixement i aquesta circumstància penalitza el desenvolupament social i econòmic d'aquestes àrees. Cal atribuir-ho a una mancança real de patrimonis en aquestes àrees? A la mancança d'una valorització suficient? Pot ser degut a les singularitats pròpies dels patrimonis rurals, amb la seva funció històrica agrària omnipresent? Quin paper hi juga el biaix de la promoció turística i la imatge general del país? Com veurem, hi ha un seguit de circumstàncies que se sumen i contribueixen a la manca de visibilitat dels patrimonis de les àrees rurals. Contrarestar-ho no és gens fàcil; d'entrada les deficiències inviten a plantejar-se la selecció d'iniciatives i suma d'esforços en la promoció del patrimoni.¹

L'Estany d'Ivars i Vila-sana des del mirador de cal Sinén, que serveix de Centre d'Interpretació. L'estany és un exemple de recuperació patrimonial que va més enllà de la funció ecològica o d'atracció turística i serveix de símbol de tot un territori.

1. La reflexió plantejada s'inscriu en el marc de la recerca elaborada per a la Fundació del Món Rural i recentment publicada (Aldomà *et al.*, 2017). Les fotografies són del mateix autor: Ignasi Aldomà.

El patrimoni en el desenvolupament de les àrees rurals

Són ben conegudes les dificultats de mantenir i dinamitzar l'activitat econòmica en els municipis rurals i com aquestes dificultats han estat causa en el passat de desigualtats econòmiques importants entre el camp i la ciutat, i origen d'un procés d'emigració del camp cap a les ciutats que arribà en alguns indrets a la categoria d'èxode. A partir dels anys 1980 la sagnia rural s'atura o es redueix notablement: la nova economia dels serveis obrí i concretà perspectives de millora econòmica i social generalitzades. Ara, però, després de la crisi econòmica oberta el 2008, les millores semblen entrar en entredit (Aldomà, 2015). Caldrà veure'n l'evolució i analitzar-ho més finament, sense oblidar que, fins i tot en els millors anys, les àrees rurals i particularment els municipis petits, han hagut de realitzar un gran esforç per a mantenir la població resident, conservar els serveis i defensar els llocs de treball, aspectes tots ells estretament relacionats i imprescindibles per a la bona marxa de les comunitats locals. Per aconseguir-ho alguns han continuat amb la vella pràctica de captar talent i iniciatives forànies, una recepta que sempre pot donar algun fruit. Però des de fa uns quants anys que no està gens clar que la salvació hagi de venir de fora i ha calgut mirar cap a casa i veure que és el que el poble o municipi tenia de bo a oferir, explotar o celebrar (Winchell *et al.*, 2010). Així ho han entès majoritàriament tècnics i administracions que s'han interessat per estimular el desenvolupament endogen, autocentrat o microdesenvolupament, paraules similars que designen l'enfocament que ha servit per a programar iniciatives com els programes Leader o els Plans Comarcals de Muntanya en la seva concepció inicial. I així s'ha esdevingut a la pràctica, amb uns resultats força satisfactoris, sobretot quan la disponibilitat d'habitatges i de serveis i/o l'atractiu de la localitat han ajudat a mantenir població o a atreure nous residents. Precisament, sobre aquests aspectes que formen part del que s'ha anomenat "economies residencials" és on més insisteixen algunes reflexions actuals sobre el desenvolupament rural: en aquests casos, tant o més importants que les transferències derivades del turisme, seran les diferents transferències de renda vinculades a la residència permanent o temporal, associades amb la mobilitat laboral o les pensions de diferents tipus (Nicoux i Bailly, 2013). L'atractiu específic de cada àrea rural resulta determinant per aquestes economies residencials, i d'aquesta manera el patrimoni rural esdevé una base fonamental d'atracció i desenvolupament locals (fig. 1).

Serà en aquest context d'èmfasi en els recursos i potencials locals que apareix un interès renovat pel patrimoni, un concepte que no sempre ha estat prou valorat, ni vol dir per tothom el mateix. Què és el patrimoni? Antropòlegs, historiadors o geògrafs han anat estirant el sentit del concepte fins al punt que el patrimoni que inicialment podia entendre's com a monuments i obres d'art, incorpora progressivament espais naturals, fauna i flora, artefactes quotidians, cançons, coneixements, olors... (Davallon, 2002 i 2011; Frigolé i Roigé, 2011).

Aquesta obertura no deixa de ser interessant, particularment des del punt de vista del desenvolupament rural que aquí ens interessa, perquè així tenim una visió completa de les eines i recursos que disposen les comunitats rurals. El patrimoni representa des d'aquest punt de vista el que heretem i que podem utilitzar en la vida quotidiana per a satisfer necessitats immediates, per a treure'n un rendiment econòmic o, senzillament, per a sentir-nos feliços.

Figura 1. El patrimoni en el marc del desenvolupament rural

Elaboració pròpia.

Patrimoni és el “conjunt de béns, de valors i de crèdits que posseeix una persona o una institució” ens diu, en definitiva, el diccionari de l’IEC. Però tants són aquests valors, béns i crèdits, que bona part ens passen desapercebuts i, en realitat, a cada moment la llista dels components del patrimoni s’engreixa amb noves aportacions, i s’aprima, també, amb elements que desapareixen, no solament físicament, sinó mentalment. Més que de patrimoni hauríem de parlar de béns, valors o elements patrimonialitzats, els qui són objecte de reconeixement en cada moment i circumstància. Des d’un punt de vista econòmic comptable, en l’actiu patrimonial figurarien, doncs, els patrimonis de la persona o institució pels quals algú estaria disposat a pagar alguna cosa. Des d’un punt de vista de potencial de desenvolupament o des d’un punt de vista cultural més ampli, la llista s’hauria d’engrossir amb aquells elements o aspectes que ens reclamen l’atenció malgrat no tenir un valor de mercat evident (Marceau, Metzgerb i Azouric, 2015).

En la mesura el patrimoni pot servir de suport d’accions de desenvolupament rural, ens interessa el concepte més ampli possible de patrimoni, tot posant en evidència precisament que el procés de patrimonialització deixa al marge elements que podrien tenir un interès i seria interessant de fer aflorar. Aquest

La recuperació de les instal·lacions i la traça dels trajectes ferroviaris abandonats com a vies verdes, com ara la ruta del ferro al Ripollès, ha estat un bon mitjà de preservació patrimonial i promoció turística.

és el punt de partida de la recerca realitzada a l'entorn dels patrimonis de Catalunya, tot tenint en compte que l'inventari d'aquest patrimoni i les possibilitats de valorar-lo venen molt condicionades per les percepcions del moment i pels esquemes aplicats en els inventaris patrimonials existents que provenen, fonamentalment, de les administracions públiques.

Quins patrimonis? Difusió i varietat dels patrimonis de la ruralitat

Des del moment que Catalunya és un país de colonització mil·lenària, en què l'acció humana ha arribat a tots els racons del territori i que, a més a més, presenta una notable diversitat ecològica en el seu conjunt, podem imaginar que no hi ha població o municipi que no es pugui prevaler de disposar d'un patrimoni abundant i ric. Els inventaris realitzats ens informen d'aquesta varietat, però es troben limitats pels mateixos processos d'inventari i selecció patrimonial. En una part important depenen de les capacitats i dels interessos particulars dels 947 municipis catalans i, més concretament, dels ajuntaments des dels quals es complimenten qüestionaris o s'emprenen accions de reivindicació o reconeixement patrimonial (Britta, 2007). Sense entrar ara en la casuística de les diverses tipologies patrimonials que se'ns ofereixen (taula 1), hi descobrim grans contrastos d'informació, reconeixement i promoció:

1. El patrimoni natural acumula diferents reconeixements institucionals que van des de les diferents figures d'espais de protecció especial fins a diferents tipus de reconeixements internacionals (patrimoni Unesco) passant per proteccions assimilades al planejament urbanístic, proteccions sectorials tipus caça, pesca o explotació forestal, declaracions monumentals o proteccions sistemàtiques tipus Xarxa Natura 2000. Aquestes darreres apunten cap a una sistematització del reconeixement del patrimoni natural, però el camí a recórrer cap a una classificació científica universal de consens és encara llarg, tant per les condicions de l'entramat institucional, com per l'evolució del mateix concepte i objectiu de la protecció mediambiental.
2. Pel que fa al patrimoni cultural de béns mobles i immobles juga un paper destacat l'esforç de catalogació i declaració de béns realitzat pel Departament de Cultura de la Generalitat. Però apareixen també, com en el cas anterior, diferents bases de dades patrimonials vinculades també a diferents tipus de reconeixements, particularment organismes internacionals i administracions sectorials, així com les relacionades amb la planificació urbanística. Evoluciona també el concepte de bé que s'amplia cap a nous àmbits com ara el patrimoni rural. De manera general més que inventaris i catalogacions sistemàtiques tenim reconeixements condicionats per dinàmiques institucionals locals (contrastos entre ajuntaments, per exemple, a l'hora de promoure inventaris i catalogacions).
3. El patrimoni immaterial representa la incorporació patrimonial més recent i per les seves característiques, les temàtiques i elements inclosos es troben també en un procés de consolidació més endarrerit. S'han elaborat, per exemple, diferents catàlegs de manifestacions festives, les quals presenten un problema permanent de posada al dia. Altrament, l'àmbit conceptual del patrimoni immaterial pot ser molt ampli i es veu molt condicionat per la percepció dels propis tècnics o institucions, a banda que es presenta la dificultat afegida de relacionar-lo amb un determinat espai.
4. Les activitats econòmiques podrien ser consignades en els apartats anteriors, però mereixen un tractament específic per les seves característiques funcionals i, particularment, pel fet de ser molt poc tingudes en compte en el patrimoni cultural, en el qual preval una visió historicista i monumentalista. Té encara més sentit des d'una perspectiva rural per la importància que hi ha tingut i hi té l'activitat agrària, que no dona origen a elements d'un gran relleu "monumental". Contemporàniament, s'hi afegeixen també artefactes relacionats amb el turisme.
5. Finalment, queda l'apartat dels equipaments culturals que per les seves especificitats mereixen un tractament diferenciat. Venen a complir la funció de reserva, manteniment o difusió del patrimoni material moble o l'immaterial. Aquests equipaments queden circumscriu habitualment a l'àmbit de cultura de les diferents administracions, encara que es planteja la seva extensió cap a d'altres equipaments públics com ara l'esportiu i d'altres.

Per un motiu o per un altre, la ruralitat disposa d'un gruix considerable de béns patrimonials i no trobaríem municipi en el qual no apareguin alguns d'aquests béns. Una altra qüestió és la fiabilitat i la qualitat dels inventaris rea-

litzats, que és molt desigual segons els diferents àmbits patrimonials, a banda del grau de reconeixement i valoració dels béns, relacionada directament amb la seva inclusió en els inventaris. Una bona mostra en pot ser l'inventari oficial del patrimoni immoble i la seva catalogació representats en el primer mapa (fig. 2). D'entrada, l'inventari de béns immobles mostra, per exemple, la seva difusió pel conjunt del territori, amb punts de major densitat cap a la Catalunya Vella; mentre, els immobles més rellevants, els Béns Culturals d'Interès Nacional, presenten també una notable dispersió. Una observació més detallada permet detectar contrastos que no resulten massa justificables en base als patrimonis reals i que s'expliquen pel grau d'interès local en el reconeixement i promoció del propi patrimoni.

Un espai amb un gran valor natural com el bosc de ribera que segueix el curs del riu Segre s'entrecrua amb un patrimoni cultural tangible o intangible com és la boira.

Quina importància patrimonial? La valoració patrimonial i les seves singularitats rurals

La valoració dels béns patrimonials requeriria un exercici específic d'inventari i observació de cadascun dels béns que quedava fora de l'abast de l'estudi que serveix de referència en la nostra reflexió (Fredheim i Khalaf, 2016; Torre, 2002). En el seu lloc es realitza una primera valoració a partir de la informació de les bases de dades existents i, en conseqüència, es fa referència a criteris de

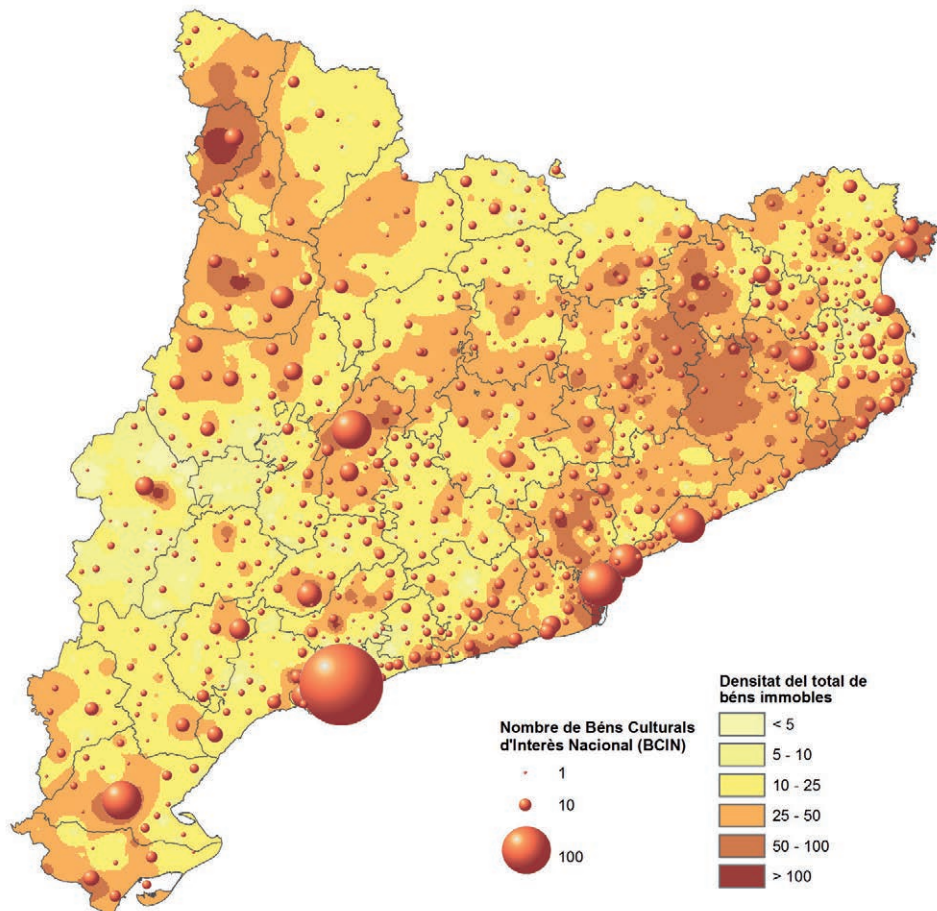
Taula 1. Àmbits d'observació del patrimoni i elements integrants

Patrimoni natural	Preservació sistemàtica de la biodiversitat Espais de protecció especial (Llei 12/1985 CAT) Proteccions d'àmbit municipal Proteccions ambientals sectorials i altres Delimitacions específiques per a zones humides Monumentals i paisatgístics Espais d'interès forestal Espais d'interès agrari
Patrimoni cultural de béns immobles	Monuments històrics Conjunts històrics Jardins històrics Lloc històric (referents culturals) Patrimoni etnològic Infraestructures Zona arqueològica Zona paleontològica
Patrimoni cultural de béns immaterials	Festes populars Altres patrimoni immaterial Manifestacions artístiques Institucions culturals
Activitats econòmiques	Activitats productives agràries Altres activitats primàries Artesania alimentària Artesania no alimentària Indústria manufacturera i energia Serveis terciaris
Equipaments de gestió cultural	Museus Arxius Biblioteques Teatres i sales de concert Centres de recerca i experimentació

Font: elaboració pròpia: Aldomà (2017) *Patrimonis rurals*. Lleida: Fundació del Món Rural.

valoració més accessibles que tenen en compte el grau de protecció del bé en qüestió. Poden plantejar interrogants quant a la seva objectivitat, però tenen l'avantatge de partir d'un reconeixement i apreciació per part dels actors més destacats, que són les administracions que capitalitzen la gestió patrimonial.

Figura 2. Total béns culturals d'interès nacional (BCIN) i densitat de béns catalogats per municipis

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades «Gestió Integral del Patrimoni Cultural Immobile (EGIPCI) del Departament de Cultura que conté inventaris sobre el patrimoni arquitectònic, arqueològic i paleontològic de Catalunya. Es cartografien dues informacions complementàries; el nombre de BCIN de cada municipi i la densitat del total de béns immobles inventariats independentment del seu nivell de protecció.

De fet, les tipologies patrimonials que estableixen les administracions impliquen ja una categorització dels béns i aquesta és la que s'utilitza com a referència.

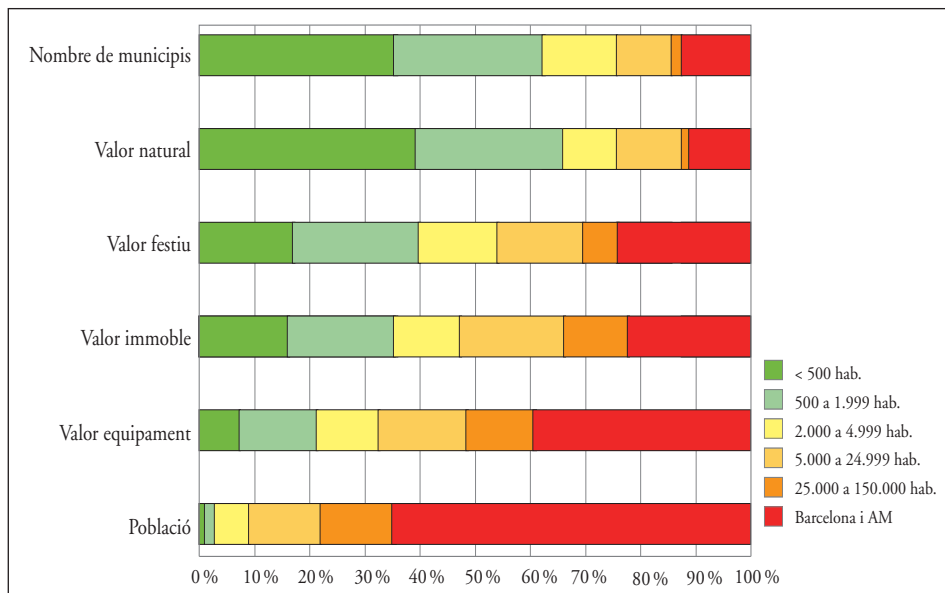
Per exemple, ens trobem amb exercicis interessants com ara la definició d'un índex general de valoració de la qualitat ambiental (Marull *et al.*, 2005); però la seva cobertura és parcial, de manera que cal referir-se a la categoria de les mateixes figures de protecció dels espais naturals. En realitat no es pot inferir una relació directa entre la categoria o qualificació oficial d'un determinat espai natural (relacionada amb un grau de protecció o gestió teòrics) i el valor ecològic

o els serveis ambientals que presta aquest mateix espai (Mallarach i Comas, 2008; Institut Cerdà, 2015). Però aquesta és la manera pràctica d'accedir a la valoració en espera d'un exercici més general i sistemàtic, que resulta també més complicat en la seva elaboració i interpretació, i requereix una recerca específica.

Pel que fa a la categorització dels valors que podríem qualificar de culturals s'ha de remetre al nivell de protecció que estableix la pròpia catalogació oficial dels béns culturals, que és recull en les normatives del Departament de Cultura. Igual que en el cas del patrimoni natural, no existeixen exercicis valoratius de prou abast i profunditat i els estudis de l'Observatori dels Públics del Patrimoni Cultural representen només una primera aproximació. La valoració general ha de refiar-se, doncs, del mateix procés de patrimonialització que han seguit els béns culturals. Les valoracions comprenen tres aspectes o tipologies de béns patrimonials que han estat analitzades anteriorment: els béns immobles, les manifestacions festivoculturals i els equipaments dedicats a les pròpies expressions culturals. Tenim així un panorama general de les expressions culturals que no és exhaustiu; però que permet una primera valoració del procés de patrimonialització a escala territorial. Tot plegat, en la distribució territorial dels diferents patrimonis destaca:

- Des del punt de vista del patrimoni natural, els municipis petits, la ruralitat en definitiva, mostren valors naturals més generalitzats i acusats (fig. 1). Els municipis de menys de 2.000 habitants sumen les dues terceres parts dels valors naturals atribuïts a escala municipal (fig. 3). La ruralitat se'ns apareix, doncs, com la gran reserva de valors naturals del territori.
- Pel que fa als aspectes pròpiament culturals, els resultats de les tres aproximacions marquen contrastos territorials encara més notoris, per bé que de signe invers. S'apunta una línia comuna de preferències en la qual destaca el paper de les ciutats com a insígnies del patrimoni cultural dels territoris, amb Barcelona al capdamunt de tota la geografia cultural catalana. Mentre, com més petits són els municipis menor és el seu índex de valoració en el patrimoni immobiliari, l'immaterial i el d'equipaments culturals. Podríem destacar, també, el fet que mentre que el pes demogràfic dels petits municipis apareix proporcionalment minúscul en relació a la resta del país, el seu patrimoni cultural resulta notablement més important fins a sumar una tercera part o més dels valors culturals totals assignats (fig. 3).
- Des del punt de vista dels equipaments culturals la jerarquia urbana resulta molt més influent que en els aspectes anteriors. A banda de reunir associacions i persones preocupades per la cultura, per una simple qüestió de magnitud i composició socials, les capitals regionals i comarcals disposen també de majors pressupostos públics i/o han estat l'objecte d'atenció de l'administració superior a l'hora de programar grans equipaments culturals. Resulta difícil per no dir impossible trobar excepcions significatives a aquesta regla. Fins i tot des d'un punt de vista de taca territorial es veuen clarament destacats l'àmbit metropolità i la línia de costa, en consonància amb el seu pes demogràfic.

Figura 3. Acumulació de patrimoni cultural segons la magnitud demogràfica del municipi

Font: elaboració pròpia a de les valoracions prèvies sobre presència a nivell municipal del valor del patrimoni de béns immobles, activitats festives, elements naturals i equipaments culturals. S'han acumulat els valors municipals de cada estrat de municipis a diferència dels gràfics anteriors que representen mitjanes.

Els contrastos patrimonials territorials i la seva projecció turística

Més enllà dels contrastos entre petits i grans municipis, hem de parlar d'una distribució patrimonial desigual entre comarques i municipis que té a veure amb les circumstàncies físiques i històriques locals. Des d'un punt de vista del conjunt de béns patrimonials, les àrees que sumen una major valoració es troben a l'entorn dels sistemes muntanyencs del país; els Pirineus i les serralades litoral i prelitoral (fig. 4). Els buits o àrees menys valorades patrimonialment es troben a les àrees més agrícoles, que coincideixen amb les àrees més planeres. Hi són ben visibles els baixos valors de les planes de Lleida.

Si entrem en el detall veurem que l'anterior diferenciació es troba, però, molt influenciada per la distribució dels espais naturals, els quals acostumen a coincidir amb àrees forestals i accidentades. Com ja s'ha comentat, els municipis rurals s'han de recolzar, precisament, en aquests espais o valors naturals. Des d'un punt de vista del patrimoni cultural material i immaterial existeix, en canvi, una gran dispersió municipal, amb un cert avantatge valoratiu pels municipis de la Catalunya Vella.

Barcelona, Girona, Tarragona, Lleida i Tortosa destaquen clarament com a centres de patrimoni cultural immoble, fent honor a la seva tradició de capitalitat històrica regional. Darrera seu venen immediatament capitals comarcals com Mataró, Terrassa, Manresa, Vilanova i la Geltrú, Vic, Olot, Ripoll, Montblanc, per tot seguit ampliar-se el ventall cap a centres més petits. Per bé que no hi ha una relació directa entre jerarquia de béns culturals immobles i jerarquia demogràfica (hi ha un gran nombre de municipis metropolitans que han crescut pràcticament del no-res i disposen d'una base patrimonial reduïda), aquesta resulta força determinant i contrasta amb el dibuix que presentaven els valors culturals. Des d'un punt de vista de taca territorial destacaria també la part més nord-oriental del país sobre la resta, per bé que hi ha singularitats municipals molt contrastades.

Des d'un punt de vista de patrimoni immaterial, particularment el festiu, continuen pesant els centres urbans principals, però treuen el cap ja alguns municipis més rurals, en particular a l'Alta Ribagorça i el Montsià-Baix Ebre, indrets preocupats per valorar i potenciar el seu patrimoni festiu. Mentre, en els equipaments culturals la presència urbana és molt més destacada, com ja s'ha comentat anteriorment.

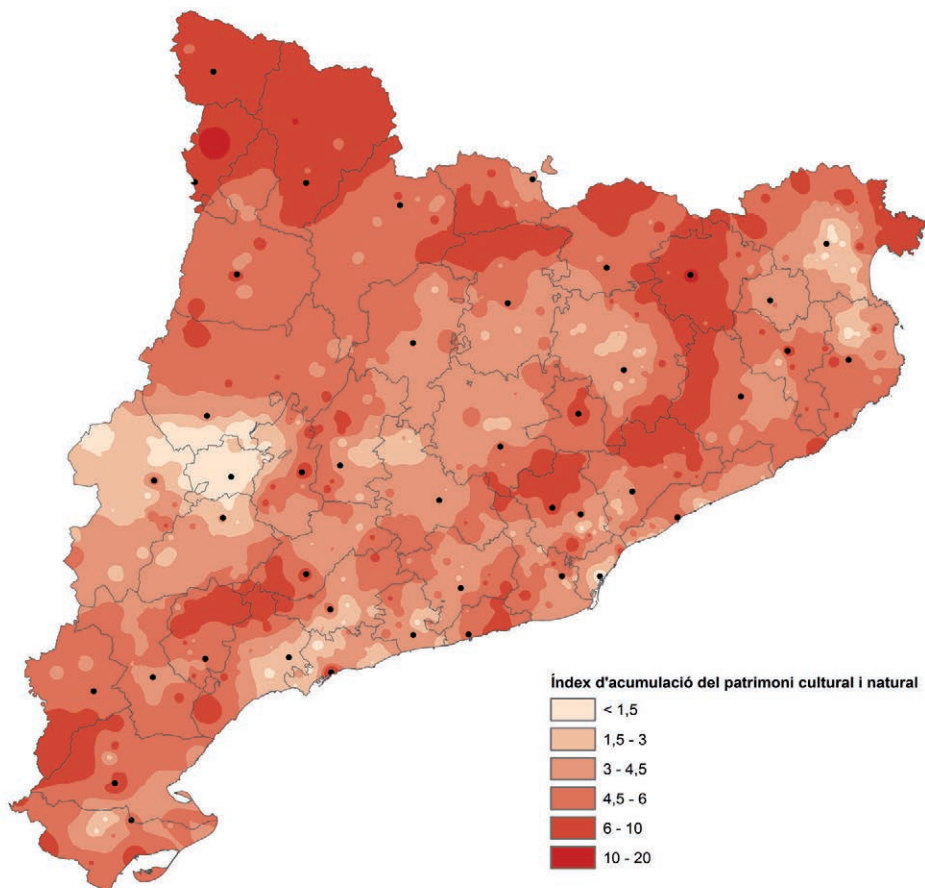
Montserrat és un dels escassíssims punts interiors que atreu el gran turisme que es concentra a Barcelona i punts costaners com bé recorda l'embolcall del mateix bus de transport de Caletta Moventis.

En aquesta localització-concentració urbana progressiva que es produeix des dels espais naturals més rurals fins als equipaments culturals més urbans, passant per les festes i el patrimoni cultural immoble (fig. 3) apareixen algunes

especificitats territorials interessants a destacar (fig. 5). Serien el pes del patrimoni cultural immoble a la Costa Brava i els Pirineus, i el del patrimoni festiu a les Terres de Lleida, els Pirineus i les mateixes Terres de l'Ebre.

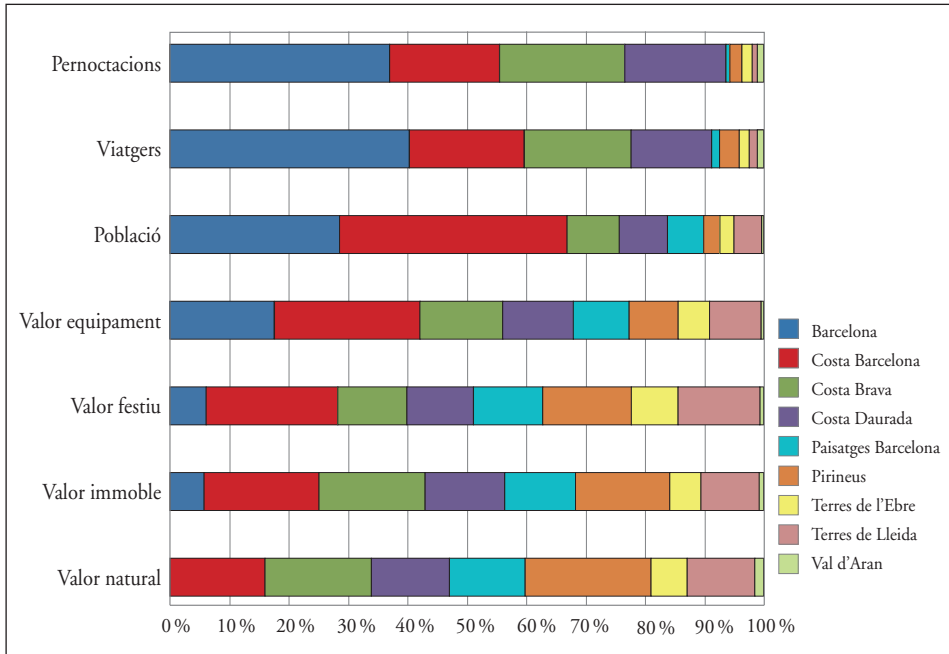
L'observació de la relació entre valors patrimonials i freqüentació turística mostra per la seva banda un contrast municipal encara més gran del que es produeix entre valors patrimonials i magnitud demogràfica dels municipis (fig. 5). Barcelona i les àrees característiques del turisme de platja deixen poc marge per a la resta del territori, que apareix laminat en les xifres globals de freqüentació. Només treuen el cap lleugerament les comarques de l'Alt Pirineu. Les comarques interiors de Barcelona tenen unes xifres de pernoctacions ínfimes, tot i la seva visibilitat en els valors patrimonials diversos. Mentre les Terres de Lleida i l'Ebre es queden en valors també minúsculs (també: López Palomeque, 2009).

Figura 4. Acumulació de patrimoni natural i cultural (sense Barcelona)

Font: elaboració pròpia. S'ha valorat el patrimoni natural de forma jerarquitzada i s'ha procedit a dividir el valor de patrimoni acumulat a escala municipal pel valor més elevat i s'ha multiplicat per 10. A continuació s'han sumat aquest valor al del patrimoni cultural procedent del mapa anterior, amb el qual el valor màxim teòric d'aquest índex seria 20. S'ha exclòs el municipi de Barcelona.

Figura 5. Valoració comparativa dels diferents tipus de patrimoni i els resultats turístics principals segons marques turístiques

Font: elaboració pròpia a de les valoracions prèvies sobre presència a nivell municipal del valor del patrimoni de béns immobles, activitats festives, elements naturals i equipaments culturals i de dades del Balanç del turisme anual de 2016 de l'Observatori del Treball i Model Productiu de la Generalitat de Catalunya. Les dades s'han agrupat segons pertinença de cada municipi a cadascuna de les Marques turístiques definides pel Departament d'Empresa i Coneixement.

La manca de reconeixement social dels patrimonis rurals

La imatge patrimonial que s'atribueix a la Catalunya comarcal o municipal planteja, certament, alguns interrogants derivats del fet que la dispersió del patrimoni que representen no és real, sinó que la major part del patrimoni, de l'activitat i de la població viu concentrada en una petita part del conjunt: la metròpoli i les grans ciutats. D'entrada, els béns patrimonials més espectaculars i més ben valorats es troben a les ciutats, i aquest seria un argument objectiu en contra d'una representació uniforme del territori com la que situa el mapa del patrimoni de municipis o comarques a un mateix nivell –determinades representacions cartogràfiques reforcen aquesta visió esbiaixada de la realitat–. A més a més, els patrimonis urbans són també més fàcils de conèixer i visitar, i aquí s'aprofundeixen les diferències entre municipis. Per altra part, i malgrat els esforços d'alguns manuals d'ensenyament i altres documents de difusió, la gent de ciutat té una visió llunyana de les àrees rurals i, tot i que les conegui i

visiti, en té una percepció fàcilment distorsionada per la seva pròpia experiència cultural. I aquesta circumstància explicaria per ella mateixa com els exemples de “buit patrimonial rural” es repeteixen en tota la diversitat de mitjans de difusió que retraten i volen situar una part o el conjunt del patrimoni de Catalunya. Recordem, per exemple, la publicitat de la cervesa Damm protagonitzat pels Amics de les Arts, que mirava de posar la marca de cervesa al costat dels ítems representatius del patrimoni de Catalunya (personatges, llocs, marques, productes): tots els atractius es quedaven a Barcelona i la franja costanera, i tocaven com a molt els Pirineus; de l'interior s'oblidava fis i tot Montserrat.² Per bé que amb un cert biaix explicable cap als productes gastronòmics i cap a una certa modernitat, l'anunci no deixa de presentar una imatge bastant fresca del que pot ser Catalunya vista pel català majoritari resident a l'àrea metropolitana de Barcelona.

Totes les anteriors distorsions afegides a les pròpies del maneig d'un gran nombre d'informacions unides a la selecció d'elements més destacats o emblemàtics es concentren en els diferents productes de promoció i difusió del mateix patrimoni; prospectes, panells informatius, vídeos, guies turístiques... L'observació de les guies turístiques més utilitzades pels turistes estrangers posa de manifest, per exemple, el clar biaix de la informació, decantada cap a les atraccions situades prop de la costa o de la ciutat de Barcelona. Això a banda dels buits informatius que es produeixen a mesura que anem cap a l'interior del país i els més que discutibles criteris que guien la prioritització de determinats espais naturals, museus o monuments per damunt d'uns altres.

A mesura el zoom es redueix, l'interior rural perd encara més representació, fins a pràcticament desaparèixer. El fet té una expressió pràctica en els trajectes que segueixen els grans operadors turístics. En aquest cas les destinacions es concentren als punts més freqüentats de la costa i Barcelona. L'interior més o menys rural es troba representat únicament per les excursions d'un dia que es realitzen a Montserrat (López Palomeque, 2009, p. 401).

Aquesta darrera és la imatge que preval també en l'observació del cercador i avaluador turístic més utilitzat, Tripadvisor. La base de “llocs d'interès” d'aquest servidor, que inclou patrimoni cultural i monumental, bàsicament patrimoni material, llistava fins a 1.030 elements (març de 2017), que inclouen el patrimoni cultural més significatiu de Catalunya i que va perdent finesa i precisió a mesura que es baixa en la jerarquia d'elements.

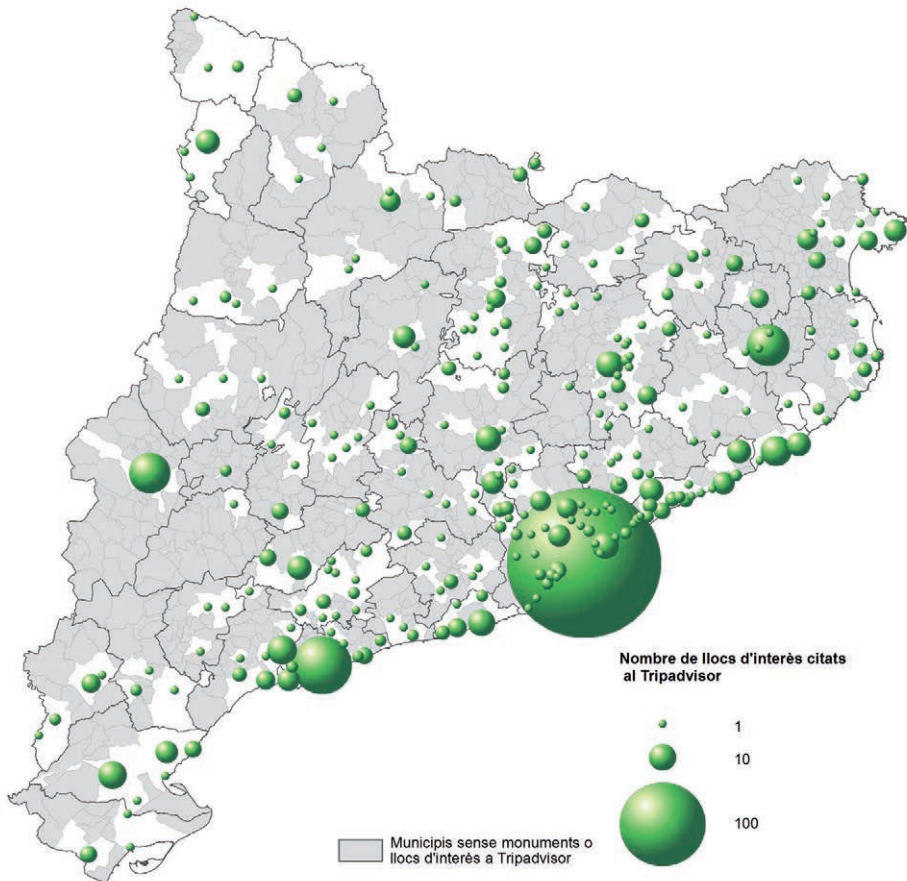
En la llista de llocs d'interès, l'àmbit metropolità i, molt en particular, el municipi de Barcelona ocupen la primera posició, i segueixen una jerarquia que s'aproxima a la distribució general de la població. La diferència a favor de Barcelona i el seu entorn metropolità s'accentua, però, si passem del nombre de llocs d'interès a la posició que ocupa la ciutat en la jerarquia dels llocs d'interès.

2. Joan Teixidó (<http://www.joanteixido.com/2011/02/estrella-damm-que-tenim/>) presenta un mapa amb la translació de les marques o ítems patrimonials destacats en la publicitat de Damm.

És a dir, els llocs d'interès de la metròpoli ocupen les primeres posicions en la valoració dels respectius llocs d'interès.

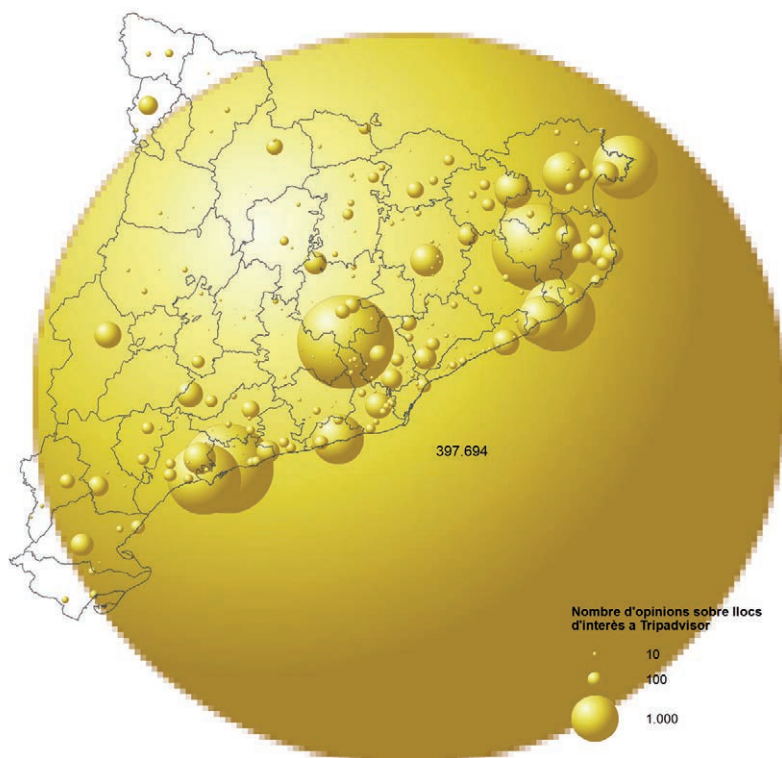
La diferència de Barcelona i el seu entorn metropolità esdevenen abismals, molt superiors a la seva primàcia demogràfica, si en comptes dels anteriors indicadors es tenen en compte les opinions emeses. Aquí es posa de manifest que la gran majoria d'usuaris que utilitzen la pàgina web en qüestió, de perfil més aviat internacional, visiten i coneixen els llocs d'interès de Barcelona i poca cosa més. Realment, hi ha un gran desconeixement dels llocs d'interès de les zones rural i, sobretot, de les àrees més aïllades, on trobem un bon nombre de llocs sense cap tipus d'opinió. Una confirmació més de l'escàs reconeixement del patrimoni de les àrees rurals.

Figura 6. Llocs d'interès per municipi recensats per Tripadvisor a Catalunya, 2017

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del servidor de Tripadvisor (www.tripadvisor.es) relatives a Monuments i punts d'interès recollides a dia 20 de març de 2017. Els municipis sense monuments o llocs d'interès surten representats en gris. Notis la gran concentració d'elements a Barcelona i en menor mesura a la zona costanera.

Figura 7. Nombre opinions emeses sobre els llocs d'interès per municipi (Tripadvisor, 2017)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del servidor de Tripadvisor (www.tripadvisor.es) relatives a Monuments i punts d'interès recollides a dia 20 de març de 2017. El caràcter urbanita de les xarxes de relació i comunicació globals queda clarament reflectit en el fet que de les prop de 450.000 opinions sobre monuments i llocs d'interès a Catalunya fins a la data analitzada, el 88,6% es concentren a la ciutat de Barcelona. En contraposició, les opinions sobre llocs ubicats en el conjunt de la demarcació de Lleida suposen el 0,33% de les fetes sobre monuments catalans.

A la recerca d'inèrcies en la dinamització dels patrimonis rurals

D'acord amb les limitacions observades, es presenta una minusvaloració dels patrimonis rurals, que porta a concloure la necessitat d'un major coneixement i reconeixement d'alguns dels seus patrimonis. Al mateix temps, la menor densitat demogràfica i la dispersió i menor potència de les iniciatives individuals i col·lectives de les àrees rurals obliguen a una concentració territorial dels esforços, fet que obliga a una selecció de les iniciatives de promoció patrimonial. D'aquí es derivaria l'interès per buscar la suma de valors dels diferents àmbits patrimonials i la seva complementació i interacció en xarxes que podrien beneficiar-se de la presència de determinats elements destacats o motors.

Com hem posat de manifest, la densitat d'elements patrimonials i la seva ubicació ens mostra un repartiment desigual dels béns patrimonials, tant pel que fa a les seves diferents tipologies com al nivell de protecció o valoració dels mateixos béns. Algunes zones manifesten un determinat tipus de valors patrimonials; d'altres uns altres. Algunes, a les planes de Ponent substancialment, presenten uns atributs patrimonials força limitats i el país interior és mancat de manera bastant general d'elements patrimonials d'una gran notorietat. De manera quasi obligada, doncs, la promoció dels béns patrimonials, l'organització de la seva gestió i de vegades, fins i tot, l'inventari i el reconeixement, han de tenir present la proximitat i la complementarietat que existeix entre els diferents tipus de béns. La complementació dels béns patrimonials en una determinada escala territorial no solament pot diversificar i enriquir el contingut d'un determinat viatge o estada, sinó que augmenta l'atractiu d'una determinada localització i pot contribuir a reforçar la imatge i a millorar el coneixement d'un determinat grup de béns patrimonials. I per aquesta via es pot convertir en una palanca per definir i promoure la marca turística d'un territori o, senzillament, constituir-se en símbol d'una identitat col·lectiva (Poulot, 1998 i 2015; Chiva, 1994). De fet, així ho han entès els actors territorials que treballen en els sectors econòmics relacionats amb el patrimoni o els qui simplement s'hi interessen: restauradors i hostalers, guies de natura i parcs, dinamitzadors culturals, educadors de diferents àmbits institucionals, artistes i d'altres oficis i dedicacions. Molts d'ells malden per definir, donar sentit, lligar o promoure elements que de manera aïllada no acaben de tenir prou gruix i intenció, però que en el seu conjunt prenen relleu i interès.

Les complementarietats o sinergies entre béns patrimonials es poden analitzar, des d'un punt de vista territorial, en diferents formes de relació espacial. Emmanuelle Bonerandi (2005) planteja uns tipus i subtipus geomètrics que parteixen de la presència d'un element patrimonial que serveix de pol d'atracció principal. Independentment de la presència d'un pol més o menys destacat que jugui de locomotora, hem considerat tres formes o agrupacions: àrees de concentració patrimonial, itineraris o rutes que relliguen diferents béns patrimonials i xarxes que relacionen elements territorialment més dispersos. Aquestes diferents fórmules les podem trobar alguns cops en la mateixa figura de protecció que estableix el bé patrimonial, sigui pel fet que el mateix parc o entorn constitueix un element patrimonial per ell mateix, sigui perquè el béns són força propers i difícils de destriar. Per aquesta via s'obre, en qualsevol cas, una fórmula d'organització de la gestió o la promoció de determinats béns patrimonials, que ajuda a donar-los a conèixer de manera més entenedora o organitzada.

En relació amb els contenidors o referents patrimonials nuclears, s'hauria de tenir ben present la possibilitat de determinats béns patrimonials de constituir un efecte bola de neu al seu entorn: seria el cas de conjunts com les zones etnològiques i altres elements més singularitzats, però prou potents, com poden

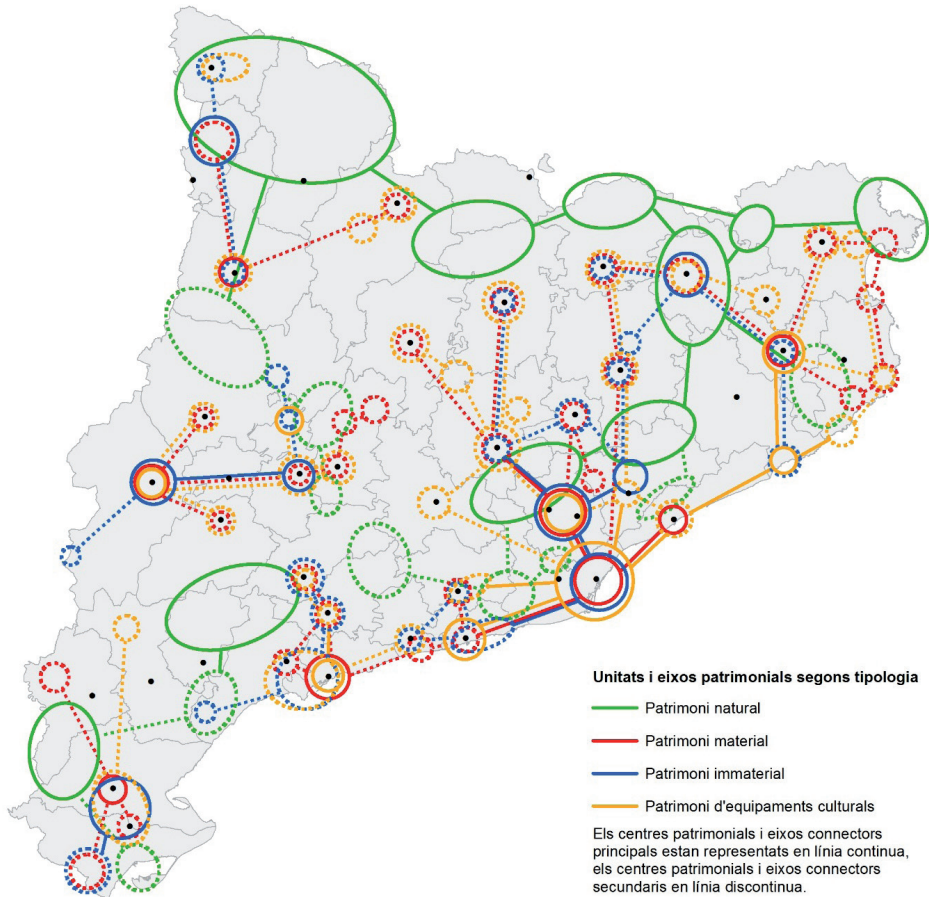
ser els nuclis urbans considerats béns patrimonials o els béns culturals més rellevants. A les àrees rurals de Catalunya aquest paper el poden exercir alguns monestirs i les ciutats de més contingut patrimonial, que a hores d'ara juguen, però, molt tènueament la carta de la taca o enclavament patrimonial.

Més enllà de les zones patrimonials o de les rutes, es pot parlar de les rutes i xarxes que vinculen béns patrimonials més o menys dispersos a l'entorn d'una determinada idea o temàtica. És un tipus d'intervenció que s'escau en un àmbit més aviat supralocal o supracomarcal i que tendeix a fixar connexions entre àmbits temàtics patrimonials específics –la Ruta del Cister n'és un exemple destacat–. Encara que també es podria percebre i analitzar els components patrimonials d'una determinada comarca de la complementarietat i establir una possible xarxa relacional entre temes transversals; és un exercici que queda per fer.

El mapa 8 representa finalment una mena de síntesi dels exercicis de valoració de la patrimonialització que posa sobre la taula no solament jerarquies i relacions, sinó també les complementarietats temàtiques. En aquest sentit, s'observa la diferència entre la lògica més pirinenca o muntanyenca que segueix el patrimoni natural, al costat de la lògica més urbana dels patrimonis culturals. Més en concret destaquen, però, els buits patrimonials existents a nivell territorial, que es troben als Prepirineus i en altres àmbits intersticials de la Catalunya interior que acostumen a coincidir amb les àrees rurals amb dinàmiques socioeconòmiques negatives. Mentre el mapa es presta també a una anàlisi de complementarietats entre patrimonis naturals i culturals en els àmbits regionals, en alguns més que en d'altres; com més important és la força patrimonial regional (i la base demogràfica i econòmica) més important és la seva complementarietat patrimonial.

D'acord amb el mateix mapa 8, la meitat occidental del país és la que es presenta menys travada i dotada en recursos culturals patrimonialitzats, des dels Prepirineus occidentals fins a les comarques de l'Ebre. Tret de les capitals regionals els nivells de patrimonialització són de segon nivell i les sinergies que es poden produir a primera vista giren al voltant d'aquestes valoracions de segon nivell i d'una gamma més limitada d'àmbits patrimonials i es troben relativament aïllades. Es pot intuir a partir d'aquests resultats, que constitueixen una valoració general i aproximativa, la necessitat d'impulsar processos de patrimonialització en aquestes àrees rurals interiors més mancades d'actius patrimonials, on no deixen d'existir, com s'ha constatat en el decurs del treball, elements singulars d'una notable potència, i també podrien implantar-s'hi alguns de nova creació.

Figura 8. Aproximació als nodes patrimonials més remarcables i els seus eixos de relació

Font: elaboració pròpia a partir de les jerarquies patrimonials establertes prèviament en els mapes 42, 43, 44 i 45, que resumeixen els diferents àmbits patrimonials. S'han diferenciat els centres patrimonials principals com aquells, habitualment entre 8 i 10, que destaquen pel seu índex sintètic de patrimonialització en els quatre àmbits estudiats, mentre els secundaris són aquells que presenten un índex acumulatiu inferior. Barcelona se situa en una posició molt destacada en relació a la resta, tret del patrimoni natural. Noti's com les capitals comarcals acostumen a exercir de centres patrimonials destacats, però també apareixen algunes ciutats menys centrals, sobretot a la costa, però també en algunes localitzacions interiors. El patrimoni natural, per la seva banda, trenca aquesta lògica i abasta territorialment prou més amplis. Quant als eixos, aquests responen a les interrelacions més o menys intenses que ja foren explotades en l'*Atlas de la Nova Ruralitat* (Aldomà, 2015)

Una mostra fefaent de com es pot incorporar valor afegit a un itinerari de senderisme. La masia de la Crossa (l'Estany – Moianès) en versió dual, amb plafó que incorpora una pintura des del lloc on es va realitzar. Passat i present com a símbol de pervivència.

Bibliografia

- ALDOMÀ, Ignasi [dir.] (2015). *Atles de la nova ruralitat. L'actualitat del món rural*. Lleida: Fundació del Món Rural.
- ALDOMÀ, Ignasi; Josep Ramon MÒDOL; Montserrat GUERRERO (2017). *Patrimonis rurals. Reconeixement i perspectives*. Lleida: Fundació del Món Rural.
- BONERANDI, Emmanuelle (2005). "Le recours au patrimoine, modèle culturel pour le territoire?". *Geocarrefour*, vol. 80/2, 2005, p. 91-100. <https://geocarrefour.revues.org/991>
- CAPEL, Horacio (2014). *El patrimonio: la construcción del pasado y el futuro*. Barcelona: Serbal.
- CHIVA, Isac (1994). *Une politique pour le patrimoine culturel rural. Rapport présenté à M. Jacques Toubon Ministre de la Culture et de la Francophonie* http://www.culture.gouv.fr/mppe/dossiers/rapport_chiva.htm
- DAVALLON, Jean (2002). "Comment se fabrique le patrimoine ?". *Sciences Humaines (hors série)*, núm. 36, març-maig 2002. https://www.scienceshumaines.com/comment-se-fabrique-le-patrimoine_fr_12550.html
- (2011). "The game of heritisation". *Constructing cultural and Natural Heritage. Parks, Museums and Rural Heritage*. Barcelona: Documenta Universitaria, p. 39-62.
- "European rural heritage" (2001). *Naturupa*, núm. 95 (monogràfic) <http://coe.archivalware.co.uk/lawweb/pdfopener?smd=1&md=1&did=594644>
- FREDHEIM, L. Harald; Manal KHALAF (2016). "The significance of values: heritage value typologies re-examined". *International Journal of Heritage Studies*, núm. 22:6, p. 466-481 <http://dx.doi.org/10.1080/13527258.2016.1171247>

- HARVEY, David C. (2001). "Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies". *International Journal of Heritage Studies*, núm. 7-4, p. 319-338.
- HOWARD, Peter; Gregory J. ASHWORTH (1999). *European Heritage, Planning and Management*. Exeter: Intellect.
- INSTITUT CERDÀ (2015). *Impacte econòmic i social dels espais naturals protegits de Catalunya*. Barcelona: Obra social "la Caixa". http://mediambient.gencat.cat/ca/05_ambits_dactuacio/patrimoni_natural/senp_catalunya/impacte-economic-i-social-dels-espais-naturals-protegits/
- LÓPEZ PALOMEQUE, Francesc (2009). *Atles del Turisme a Catalunya. Mapa nacional de l'oferta i els productes turístic*. Barcelona: Direcció General de Turisme. Generalitat de Catalunya.
- MALLARACH, Josep Maria; Eulàlia COMAS (2008). *Protegits, de fet o de dret?: primera avaluació del sistema d'espais naturals protegits a Catalunya*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural
- MARCEAU, Guillaume; Thomas METZGERB; Nehme AZOURYC (2015). "Gestion territoriale et valorisation du patrimoine: Vers un développement régional durable". *La Revue Gestion et Organisation*, núm. 7/1, mars 2015, p. 44-56. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214423415000034>
- MARULL, Joan *et al.* (2005). "Primera proposta d'índex del valor del patrimoni natural de Catalunya (IVPN), una eina cartogràfica per a l'avaluació ambiental estratègica". *Butlletí Institució Catalana Història Natural*, núm. 72, p. 115-138. http://atzavara.bio.ub.edu/geoveg/docs_Ninot/Marull_et_al_05.pdf
- NICOUX, Renné; Gérard BAILLY (2013). *Rapport d'information fait au nom de la délégation sénatoriale à la prospective sur l'avenir des campagnes*. París: Sénat. <https://www.senat.fr/rap/r12-271/r12-2711.pdf>
- POULOT, Dominique (1998). *Patrimoine et modernité*. París: L'Harmattan.
- (2015). "Vous avez dit Patrimoine rural ?". *Pour*, núm. 226, p. 39-47. <https://www.cairn.info/revue-pour-2015-2-page-39.htm>
- ROIGÉ, Xavier (2007). "Museus a l'aire lliure, ecomuseus i economuseus. Evolució i noves perspectives". *Mnemòsine: revista catalana de museologia*, núm.4, p. 43-56.
- ROIGÉ, Xavier; Joan FRIGOLÉ [ed.] (2011). *Constructing cultural and Natural Heritage. Parks, Museums and Rural Heritage*. Barcelona: Documenta Universitaria.
- RUDOLFF, Britta (2007). *'Intangible' and 'tangible' heritage. A topology of culture in contexts of faith*. Mainz: Johannes Gutenberg-University of Mainz, Institute of Geography. Tesi doctoral.
- SABATÉ BEL, Joaquim (2005). "Paisatges culturals a Catalunya: un repte de futur". *Espais*, núm. 50, p. 82-91. <http://www.raco.cat/index.php/Espais/article/viewFile/91799/159681>
- TORRE, Marta de la [ed.] (2002). *Assessing the Values of Cultural Heritage*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- WINCHELL, Dick; Doug RAMSEY; Rhonda KOSTER; Guy ROBINSON [ed.] (2010). *Geographical Perspectives on Sustainable Rural Change*. Brandon: Brandon University.

